

SECȚIUNEA A IV-A

ARTĂ ȘI RELIGIE ÎN EPOCA LUI MIHAI VITEAZUL

PERSONALITATEA LUI MIHAI VITEAZUL ILUSTRATĂ ÎN PICTURA MURALĂ

*Conf. univ. dr. Maria Georgescu,
Universitatea „Valahia” Târgoviște*

Iconografia lui Mihai Viteazul (1593-1601) este destul de bogată. Ea este datorată personalității marelui voievod și caracterului excepțional al evenimentelor create de el, care au determinat răspândirea imaginii sale.

Literatura istorică medievală din Țările Române dă un caracter abstract figurilor evocate, după cum reprezentarea lor în pictura murală a acelei perioade repetă o imagine convențională, corespunzând nu numai insului, cât și funcției duble, politice și religioase cu care acesta este investit: stăpân al țării și intercesor pe lângă divinitate în numele poporului său¹.

Fig.

Abia în vremea lui Mihai Viteazul interesul pentru individualitatea personajului se reflectă atât în artă, cât și în alte izvoare contemporane. O cauză este spiritul vremii - de a cărei

---

¹ Andrei Pippidi, *Mihai Viteazul în arta epocii sale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 9, cf. Maria Ana Musicescu, *Introduction à une étude sur le portrait de fondateur dans le Sud-Est européen. Essai de typologie*, în "RESEE", T. VIII, 1969, nr. 2, p. 281-310.

modernitate s-a putut vorbi fără exagerare, iar alta, impresia covârșitoare produsă de Mihai Viteazul².

Fig. 2

refăcut. El trădează influența reconstituirii fanteziste a lui C. Leca, după cum, la biserica Sf. Paraschiva din Râmnicul Vâlcea, ctitoria lui Pătrașcu cel Bun, din anii 1473-1481, refăcută de Constantin Brâncoveanu, în 1704, și reparată la mijlocul secolului al XVIII-lea, Mihai Viteazul, în tabloul votiv, datând din anul 1879, este înfățișat în

Mărturia comisarilor imperiali, care l-au vizitat, în 1598, la Târgoviște, spune că „voievodul este de statură înaltă, cu părul și barba neagră, fața și ea negricioasă și severă”. Despre firea lui, solii adăugau că era „chibzuît și viteaz”³. În anul 1599, Mihai Viteazul este descris astfel: „cu pielea bronzată, oacheș la chip, de statură înaltă dar uscățivă, cu ochii întunecați, adânciți în orbite, privind pieziș, tăcut și gânditor”⁴. Aceste descrieri prezintă trăsături ale fizionomiei domnitorului și chiar ceva din zbulciumul interior care le însuflețea.

Din numeroasele portrete dedicate voievodului Mihai Viteazul, comunicarea de față își propune prezentarea reprezentărilor în pictura murală, care au fost realizate în tablourile votive, specifice artei medievale românești.

Cel dintâi, în ordine cronologică, este portretul ctitorului din biserica mănăstirii Mihai Vodă din București, construită în anii 1589-1592, în prezent fiind complet

² *Ibidem*, p. 10.

³ *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, Editura Științifică, București, 1972, p. 103.

⁴ Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 9.

costum de dorobanț - imagine din litografiile răspândite de Papasoglu⁵.

Despre unele portrete semnificative sub raport istoric s-au păstrat doar informații indirecte. În timpul scurtei sale stăpâniri în Transilvania, Mihai Viteazul a început construirea unor biserici și a înzestrat altele.

Bisericile din Alba Iulia și Făgăraș au fost distruse, iar pictura murală de la Sf. Nicolae din Scheii Brașovului, datorată, poate, lui Nicolae din Creta, a fost renovată de zugravul Radu în 1694, înainte de a dispărea definitiv. Singura imagine care se mai păstrează îl reprezintă pe voievod în ctitoria sa, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril din Ocna Sibiului, pictură refăcută în anul 1723.

Un portret de cel mai mare interes, care îl reprezintă pe Mihai Viteazul, este cel din pictura murală de pe pilastrul de sud din naosul bisericii mănăstirii Căluu (jud. Olt), din anul 1594, zugrăvit de meșterul grec Mina, cu retușări de la începutul secolului al XIX-lea.

Ansamblul mural de la Căluu reține atenția prin importanța pe care tabloul votiv o capătă într-o ctitorie boierească. În pronaos este reprezentată, la proporții impozante, familia ctitorilor Buzescu. Pe peretele de vest sunt ctitorii: Stana, Radu, Preda și Stroe, iar pe cel de nord, Cătălina și Sima. Sunt, cu toții, îndreptați către simbolul votiv din centrul peretelui de vest - chivotul bisericii, pe care îl poartă Radu și Preda.

Membrii familiei lui Mihai Viteazul, Nicolae Pătrașcu, Doamna Stanca, Preda postelnicul din Greci și Florica, aflați pe peretele de sud, nu privesc în aceeași direcție, ci către altar.

În naos au fost reprezentate cu titlu omagial portretele lui Mihai Viteazul și cel al lui Petru Cercel⁶.

Fig. 3

⁵ *Ibidem*, p. 17, Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. II, Craiova, București, 1970, p. 537.

⁶ V. Drăghiceanu, *Lămuriri asupra Buzetilor (după pisanile fundațiilor lor)*, în "BCMI", 1911, IV, p. 123-124, fig. 8; I.D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle (Orient et*

Atitudinile solemne, cu bogăția veșmintelor, conferă tabloului motiv de la Călușu valoarea unui act de autoritate politică, evidențiind rolul și poziția socială a Buzeștilor.

Domnul încoronat (coroana este deschisă, având cinci fleuroane) este reprezentat în picioare. Trăsăturile feței sunt definite printr-un obraz lat, încadrat de plete și de o scurtă barbă rotundă. Ține în mâini o cruce (după unele relatări ea nu exista în fresca din 1594, ci a fost un adaos al restauratorilor din 1847) și o batistă de ceremonie. Primul însemn, „stavros”, aparține acelor regalia bizantinae, iar cel de-al doilea corespunde cu „akakia” basileilor⁷.

Figurarea lui Mihai Viteazul în registrul consacrat temei Deisis (cu fața îndreptată către *Deisis*) și cel al sfinților militari cu care el și fratele său, Petru Cercel, sunt puși pe același plan, însemna transpunerea în imagine și fixarea în timp a unui act de rugăciune a voievodului⁸.

Simbolul de investitură divină - un înger în zbor cu sulită -, care îi susține coroana, este prezent la ambele portrete de voievozi și întărit la Petru Cercel de *Mâna binecuvântătoare* din colțul de sus al tabloului, exprimă aceeași teorie politică a dreptului divin, după cum explică inscripția ce o însoțește: „*Ruka Gdia*” („*Mâna Domnului*”)⁹.

De sub caftanul (mantia) lung de catifea, căptușit cu mătase orientală, decorat cu motivul „*tchi*” și agraflat la gât, se vede tunică de brocart galbenă, strânsă în talie. Motivele de pe tunică, de concepție italiană, atât de clare în fotografiile mai vechi, sunt astăzi șterse, încât abia li se mai vede conturul. Tunica corespunde unui veșmânt numit

---

Bizance). *Album*, Paris, 1932, p. 79; Emil Lăzărescu, *Despre biserica fostei mănăstiri Călușu și locul ei în evoluția arhitecturii religioase din Țara Românească*, „PVAR”, I, 1970, p. 327-349; Carmen Laura Dumitrescu, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XVI-lea*, Editura Meridiane, București, 1978, p. 66; Vasile Drăguț, *Arta românească. Preistorie. Antichitate. Ev Mediu. Renaștere. Baroc*, Editura Meridiane, București, 1982, p. 250.

⁷ Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 18, cf. Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, I, București, 1971, p. 154-155.

⁸ Carmen Laura Dumitrescu, *op. cit.*, p. 64-65. Se pare îndreptățită interpretarea picturii de la Călușu ca expresie culminantă a propagandei de cruciadă în Țara Românească, ceea ce pare firesc în ajunul marii ridicări de arme din noiembrie 1594. În preajma *Deisis*-ului sunt reprezentați, ca întotdeauna, sfinții militari, astfel încât sensul de rugăciune pentru izbândă în luptă își găsește o exprimare adecvată.

⁹ Andrei Pippidi, *op. cit.* p. 19.

„kavvadion”, care făcea parte, încă din secolul al IV-lea, din ținuta de ceremonie a înalților demnitari bizantini¹⁰.

Petru Cercel, de pe pilastrul de nord, poartă un costum similar, iar într-o ureche cercelul.

Un alt portret mural al lui Mihai Viteazul este cel din tabloul votiv de la biserica domnească din Târgoviște, construită în vremea lui Petru Cercel și repictată de echipa de zugravi a lui Constantin Brâncoveanu: Constantinos, Ioan, Ioachim și Stan, în anul 1698, cu repictări parțiale în secolul al XIX-lea.

Tabloul votiv de pe peretele de vest al pronaosului constituie, după cel de la biserica episcopală din Curtea de Argeș (astăzi păstrat în bună parte la Muzeul Național de Artă al României), una dintre cele mai interesante galerii voievodale din pictura murală a Țării Românești.

Dacă sensul prototipului era pur dinastic, modelul de la Târgoviște îmbină evocarea rolului fondator al personajelor cu cel al reprezentărilor genealogice.

Astfel, cel care îi urmează imediat lui Constantin Brâncoveanu este Neagoe Basarab, și nu un Cantacuzin, care i-ar fi precedat în mod cert din punct de vedere cronologic. Aceasta deoarece Neagoe Basarab este cel care stabilește scaunul mitropolitan la Târgoviște, iar Matei Basarab, cel care vine în mod cert după Neagoe Basarab, este cel care reface curtea domnească, mitropolia, un număr mare de biserici și își comandase chiar și un somptuos monument funerar. Dacă amplasarea lui Petru Cercel și a fratelui său, Mihai Viteazul, de cealaltă parte a intrării, este firească și în ordinea cronologică, cât și în cea a meritelor ctitoricești, voievozii care îi urmează în tabloul votiv sunt, și ei, reprezentați conform meritelor ctitoricești sau ca fondatori sau renovatori ai unor importante monumente.

Ctitorii Petru Cercel și Constantin Brâncoveanu sunt înfățișați în picioare susținând chivotul bisericii în mâini, urmași de Neagoe Basarab, Matei Basarab, Mihai Viteazul, Radu Șerban, Constantin Șerban, Șerban Cantacuzino și Mihnea al III-lea; inscripții în limba română cu caractere chirilice indică numele și calitatea acestora.

---

¹⁰ Conna Nicolescu, *Istoria costumului de curte în Țările Române. Secolele XIV-XVIII*, Editura Științifică, București, 1970, p. 244, cat. 118, pl. CIV; A. Pippidi, *op. cit.*, p. 18; Lena Grigoriadou, *L'image de la Deisis royale dans une fresque du XIV-e siècle a Castoria*, în *Actes du XIV-e Congrès International des Études Byzantines*, Bucarest, 6-12 septembre 1971, II, 1975, p. 48-49, fig. 4

Deși realizat la sfârșitul secolului al XVII-lea, portretul lui Mihai Viteazul are o valoare documentară deosebită. Domnul este încoronat (coroana este deschisă cu cinci fleuroane) și reprezentat în picioare. Trăsăturile feței sunt redată printr-un obraz lat, tuns scurt, cu barba rotundă. Poartă în mână dreaptă o cruce ca însemn al puterii, care exprimă în același timp și pioșenia.

Domnul este îmbrăcat în veșminte scumpe obișnuite la sfârșitul secolului al XVII-lea, purtând caftan de mătase orientală, căptușit cu hermină, cu un guler mare, răsfrânt, tot din blană.

Se știe că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea, catifelele de Genova sunt înlocuite cu țesături fine din mătase și fir aduse din Asia Mică.

Mantia este agrafată în față. Cămașa este lungă, din mătase cu broderii la poale, la mâneci și la gât. Peste cămașă are un anterior din mătase verde închis, cu motive florale aurii, cu un mic guler drept, cu mâneci lungi, se încheie în nasturi, strâns pe talie, despicat în față și încins cu un brâu lat de mătase, care se înfășoară de mai multe ori, prins cu un nod. În brâu, o batistă de ceremonie, brodată cu fir de aur. În picioare are conduri galbeni, cum purtau domnii și beizadelele în secolul al XVII-lea.

În realizarea acestor portrete din tabloul votiv de la biserica domnească din Târgoviște, echipa de zugravi, condusă de Constantinos, a urmărit să redea cu oarecare fidelitate detaliile și materialele veșmintelor. Nu s-a preocupat de chipuri, care sunt desenate stereotip (domnitorii sunt foarte asemănători, tunși scurt și reprezentați cu barbă, cu excepția lui Petru Cercel și Neagoe Basarab, care poartă perucă).

Singurul portret al lui Mihai Viteazul care se mai păstrează în Transilvania este cel existent în tabloul votiv al ctitoriei sale, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril din Ocna Sibiului, biserică restaurată de Constantin Brâncoveanu și repictată în anul 1723, ispravnic fiind „*popa Ioan ot Vizocna*”, așa cum menționează inscripția fragmentară existentă încă¹¹.

Tabloul votiv, degajat de sub stratul de var, se prezenta astfel: „*în partea stângă se afla un personaj în ținută domnească, pe cap poartă un calpac negru, cu fund roșu, iar pe umeri o dulamă cenușie,*

---

¹¹ Virgil Vătășianu, *Arta din Transilvania de la începutul secolului al XVII-lea până în primele decenii ale secolului al XIX-lea*, în *Istoria artelor plastice în România*, vol. II, București, 1970, p. 176, 191.

bordată cu blană întunecată. Pe dedesubt are o lungă haină galbenă, mijlocul fiind strâns cu un brâu alb înnodat.

Figura, desenată simplu, dar expresiv, permite să-l recunoaștem pe Constantin Brâncoveanu. Are părul și barba albă, iar mustățile subțiri și prelungi. Cu mâna stângă ține macheta bisericii, în timp ce mâna dreaptă se odihnește rezemată în brâu.

De cealaltă parte, macheta bisericii este susținută de un alt personaj care nu poate fi altul decât Mihai Viteazul. Pe cap poartă căciulă rotundă de culoarea galbenă; este înveșmântat într-o lungă haină cenușie, încinsă cu un brâu roșcat, înnodat la mijloc. Pe deasupra are o dulamă cenușie, bordată și căptușită cu galben. Figura, mai tânără, scrisă energic, este încadrată de părul stufoș și de barba căruntă în care se topesc mustățile prelungi”¹².

Identificarea celui de-al doilea personaj cu voievodul Mihai Viteazul se întemeiază pe următoarele considerații: este reprezentat în chip de ctitor, susținând chivotul bisericii alături de Constantin Brâncoveanu, poartă veșminte domnești care îi marchează rangul social și reproducerea exactă a înfățișării lui Mihai Viteazul, probabil după o primă formă a tabloului votiv.

În Țările Române nu exista altă formă de răspândire a figurii unui domnitor decât cea tradițională, în cadrul tablourilor votive din ctitoriile sale. În afara acestor portrete murale prezentate, figura lui Mihai Viteazul a pătruns în arta europeană prin numeroasele gravuri, desene sau picturi pe pânză, ele fiind mărturia unui uimitor destin și a dramaticei domnii a voievodului român.

Lista ilustrațiilor

Fig. 1. Portretul lui Mihai Viteazul, zugrăvit de Mina Zugravul, la mănăstirea Căluu (jud. Olt) (după Corina Nicolescu);

Fig. 2. Portretul lui Mihai Viteazul din biserica domnească de la Târgoviște;

Fig. 3. Portretul lui Mihai Viteazul din biserica Sf. Arhangheli din Ocna Sibiului (după Vasile Drăguț).

---

¹² Vasile Drăguț, *Un portret necunoscut al lui Mihai Viteazul. Însemnări privind biserica din Ocna Sibiului*, în "BMI", XLI, nr. 4, 1972, p. 61-62.

